

Exkurze Kytičky osady Hraničky

Flowers of the Hraničky settlement field trip

VOJTĚCH TARAŠKA

Moravské zemské muzeum, botanické oddělení,
Hviezdoslavova 29a, CZ-627 00 Brno-Slatina; e-mail: vtaraska@mzm.cz

Abstract: A field trip to the former settlement of Hraničky in the Rychlebské hory Mts took place on June 18, 2022. The area of the settlement, which perished several decades ago, is now mainly covered by wet to mesophilous meadows with several rare plant species. A total of 185 vascular plant taxa were recorded during the field trip. Regionally most important findings were those of *Acorus calamus*, *Carex hartmanii*, *Carex otomana*, *Crepis mollis* subsp. *succisifolia*, *Dactylorhiza majalis*, *Juncus filiformis* and *Potamogeton berchtoldii*.

Keywords: floristic data, Rychlebské hory Mts, Silesia, vascular plants

Taxonomické pojetí a nomenklatura: Kaplan et al. (2019)

Čtvrtá exkurze Moravskoslezské pobočky ČBS v roce 2022, uskutečněná 18. června ve spolupráci s Moravským zemským muzeem a Vlastivědným muzeem Jesenicka, opět zavítala do málo probádaných a odevšad vzdálených Rychlebských hor. Jejím cílem byla zaniklá osada s poetickým názvem Hraničky (německy Gränzdorf). Ta byla založena roku 1785 v horském sedle (dnes označovaném jako Gieraltovské) na samé hranici rakouského Slezska a pruského Kladska. V době největšího rozkvětu čítala přes dvě stovky duší, stávala zde kaple, škola a dva hostince. Svůj denní chléb si místní vydobývali tvrdou prací v lese, obděláváním neúrodné půdy, ale též prodejem “horského zlata”, jak nazývali směs semene ze zdejších pestrých luk. Zánik osady předznamenala 2. světová válka, po níž byla většina obyvatelstva vysídlena, chalupy byly srovnány se zemí, kaple odstřelena. Poslední stálí obyvatelé odsud odešli v roce 1970 a jediné dochované stavení dnes slouží jako rekreační objekt. Zájemce o detailní historii Hraniček lze odkázat na knihu z pera Pavla Macháčka (Macháček 2019). Ale čím že mohou být Hraničky zajímavé pro nás přírodopytce?

Při pohledu na panorama Rychlebských hor zaujme již sama existence rozsáhlého lučního komplexu na jejich hřebeni. Takřka celé pohoří totiž porůstá hvozd. Otevřená krajina je spojená především s existencí horských osad, z nichž ale mnoho (podobně jako Hraničky) po válce zaniklo a pozemky v jejich okolí byly zalesněny (Hédl 2001a). V Hraničkách však louky jako zázrakem přečkaly až dodnes. Luční enkláva v místě bývalé osady (obr. 1) má tvar půlměsíce, rozlohu asi 50 ha a leží v nadmořské výšce 660–730 m. Terén se obloukem svažuje k severovýchodu a přechází v hluboce zaříznuté údolí Vojtovického potoka. Nejnižšímu bodu Hraniček vévodí rybník obklopený mokřady, zatímco okolní svahy zdobí druhově bohaté podhorské mezofilní louky.

Obr. 1. Pohled na Hraničky od severu. – Foto: V. Taraška

Mimořádná pestrost zdejších luk, jež neunikne ani laickému oku, je tedy výslednicí několika faktorů: značné rozlohy a členitosti terénu, gradientu vlhkostních poměrů a dlouhé kontinuity hospodaření. O to překvapivější je sporadičnost, s níž se objevují floristické údaje z tohoto území, kde přitom již byla nalezena řada zajímavých druhů, namátkou prstnatec májový (*Dactylorhiza majalis*), pětiprstka žežulník (*Gymnadenia conopsea*), kejklířka skvrnitá (*Mimulus guttatus*) nebo zdrojovka hladkosemenná (*Montia fontana*; Sedláčková & Lustyk 1999, Hédli 2001b). A právě proto sem směřovaly také naše kroky.

Místem srazu byla konečná autobusu v nedalekých Nových Vilémovicích. Zapadlost zdejšího kraje snad nejlépe ilustruje skutečnost, že hromadnou dopravou sice bylo možno dostat se na exkurzi, ale nikoliv již zpět – Nové Vilémovice jsou totiž obsluhovány toliko jedním autobusovým spojem denně. I přesto se menší skupinka odvážných rozhodla pro tento druh dopravy. Odměnou jim byla krátká přestupní pauza na návsi v Uhelné, během níž měli možnost pokochat se rozkvetlými porosty lakušníku štítnatého (*Ranunculus peltatus*; obr. 2) na Lánském potoce. Většina účastníků nicméně přijela automobilem, čímž v Nových Vilémovicích způsobila menší dopravní kolaps, neboť každý chalupář parkuje na svém pozemku a veřejná parkovací místa zde jaksi chybí. Nicméně po těchto počátečních obtížích se zformovala exkurzní skupina, již tvořilo zhruba 20 účastníků, jeden pes a jeden Petr Batoušek, který od začátku fungoval jako

Obr. 2. Porost lakušníku štítnatého (*Ranunculus peltatus*) na Lánském potoce v Uhelné. – Obr. 3. Čistec lesní (*Stachys sylvatica*) s aktinomorfním květem nalezený v Nových Vilémovicích. – Foto V. Taraška

samostatná jednotka zaměřená na lov kontryhelů. Chyběl pouze jeden z avizovaných vedoucích, Radim Hédl, a tak se účastníci museli spokojit s autorem těchto řádků.

Začali jsme samozřejmě obligátním průzkumem květeny intravilánu. Jedna z místních obyvatelek, polichocena zájmem davu o květiny před její chalupou, nás ihned zvala na prohlídku své zahrady, leč tomuto svodu jsme nepodlehli. Namísto toho jsme se potěšili půvabem rozkvétajících lilií zlatohlavých (*Lilium martagon*), okrasnou výsadbou kolotočníku ozdobného (*Telekia speciosa*) a monstrozitou čistce lesního (*Stachys sylvatica*; obr. 3) s aktinomorfním květem. Následně jsme se přehoupli přes sedlo a před námi se otevřel výhled na nekonečné louky Hraniček. Přestože slunce se ještě ani nechystalo kulminovat, jeho žár nás přiměl předčasně poobědvat ve stínu stromů na místě, kde dříve stávala kaple a které nyní skýtá skromné posezení. V jeho blízkosti jsme alespoň našli skupinku hybridních vemeníků (*Platanthera ×graebneri*). Entomolog Martin Starý pak zájemcům zpestřil oběd nalovenými šestinožci. Po jídle jsme navštívili nedalekou studánku, kde jsme probudili smysly svlažením oschlého rtu, inhalací čechřice vonné (*Myrrhis odorata*) a ochutnávkou škardy bahenní (*Crepis paludosa*). Poté jsme se přesunuli k pěti malým průtočným tůňm, jež byly zbudovány na jedné z pramených stružek teprve v roce 2018 (J. Grňo, in litt.). Ověřili jsme zde již před dvěma roky nalezenou bezosetku štětínovitou (*Isolepis setacea*; Taraška 2020), jejíž populace se však s postupující sukcesí břehů výrazně zmenšila.

Odtud jsme se pustili k jihu skrze pestrobarevné květnaté louky, v nichž nás upoutal zejména masový výskyt kokrhele menšího (*Rhinanthus minor*) a některé suchomilnější druhy, mj. pupava bezlodyžná (*Carlina acaulis*) a mateřídouška vejčitá (*Thymus pulegioides*). Jak jsme ale scházeli k rybníku, půda pod nohama začínala vlhnout a brzy nám teklo do bot. To už však vegetaci dominovaly pcháče bahenní a potoční (*Cirsium palustre*, *C. rivulare*) a ostřice (*Carex* spp.). Rostlo zde také několik regionálně vzácných druhů, zejm. ostřice Hartmanova (*Carex hartmanii*), prstnatec májový (*Dactylorhiza majalis*), sítina niťovitá (*Juncus filiformis*), suchopýr úzkolistý (*Eriophorum angustifolium*) a škarďa měkká čertkusolistá (*Crepis mollis* subsp. *succisifolia*). Díky osobnímu nasazení jedné z účastnic, Anity Petřů, jsme také provedli výlov rybníka, jehož břehy porůstal puškvorec obecný (*Acorus calamus*) a pod hladinou se skrýval rdest Berchtoldův (*Potamogeton berchtoldii*).

Podle plánu jsme se nyní měli zanořit do lesního údolí Vojtovického potoka a kolem Vápenného vrchu se stočit zpět do Nových Vilémovic. Kombinace tropického počasí a snad ještě úmornější smrště botanických jmen však v účastnících zabila veškerou žádostivost pokračovat po vytyčené trase. S ohledem na výše popsanou dopravní situaci a omezený počet automobilů jsme proto zaveleli k hromadnému ústupu. Na loukách tak do pozdního odpoledne zůstal jen houževnatý a nezníčitelný Petr Batoušek, jenž laskavě doplnil níže uvedený soupis druhů o své nálezy kontryhelů (*Alchemilla* spp.) i dalších kyticek.

Použité zdroje

- Hédl R. (2001a): Krajina a lesní vegetace Rychlebských hor. – Živa 2/2001: 66–68.
- Hédl R. (2001b): Vybrané vzácné a ohrožené rostliny Rychlebských hor a jejich severního podhůří. – Časopis Slezského zemského muzea, série A, Vědy přírodní 50: 271–283.
- Kaplan Z., Danihelka J., Chrtek J. jun., Kirschner J., Kubát K., Štech M. & Štěpánek J. [eds] (2019): Klíč ke květeně České republiky. – Academia, Praha.
- Macháček P. (2019): Zmizelé Jesenícko. 1. díl: Zcela zaniklé osady. – Hnutí Brontosaurus Jeseníky, Jeseník.
- Sedláčková M. & Lustyk P. (1999): Příspěvek ke květeně Vidnavského výběžku (SZ Slezsko). – Časopis Slezského zemského muzea, série A, Vědy přírodní 48: 209–222.
- Taraška V. (2020): Isolepis setacea. – In: Dančák M. & Kocián P. [eds], Zajímavé botanické nálezy z regionu severní Moravy a Slezska XIV., Acta Musei Silesiae, Scientiae Naturales, 69: 239.

Příloha č. 1 – Seznam nalezených taxonů

(sestavili V. Taraška, K. Vojtěchová a P. Batoušek)

Nálezy označené (BRNM) jsou dokladovány v herbáři Moravského zemského muzea v Brně.

Seznam lokalit

1. 74a. Vidnavsko-osoblažská pahorkatina, 5668a, Uhelná (distr. Jeseník): náves, (a) trávníky na obecním prostranství, (b) koryto Lánského potoka, 50°21'55,5"N, 17°01'38,1"E, asi 310 m n. m.

2. 73a. Rychlebská vrchovina, 5667d, Nové Vilémovice (distr. Jeseník): břehy Lánského potoka, trávníky a křoviny v okolí domů poblíž autobusové zastávky „Nové Vilémovice, konečná“, 50°19'58,7"N, 16°59'11,5"E – 50°19'54,7"N, 16°59'07,8"E, 600–615 m n. m.
3. 73a. Rychlebská vrchovina, 5667d, Nové Vilémovice (distr. Jeseník): horní část Nových Vilémovic, loučky a pásy lesa lemující cestu do sedla mezi vrchy Roveň a Strážiště, 50°19'54,7"N, 16°59'07,8"E – 50°19'27,7"N, 16°58'48,3"E, 615–700 m n. m.
4. 73a. Rychlebská vrchovina, 5667d, Nové Vilémovice (distr. Jeseník): smrkový les u rozcestí v sedle mezi vrchy Roveň a Strážiště, 50°19'15,4"N, 16°58'40,3"E, asi 735 m n. m.
5. 73a. Rychlebská vrchovina, 5667d, Nové Vilémovice (distr. Jeseník): zaniklá osada Hraničky, mezofilní louky a křoviny v severní části bývalé osady, 50°19'01,7"N, 16°58'30,9"E – 50°18'44,0"N, 16°58'20,2"E, 670–710 m n. m.
6. 73a. Rychlebská vrchovina, 5667d, Nové Vilémovice (distr. Jeseník): zaniklá osada Hraničky, podmáčená místa okolo studánky 100 m S od kříže u bývalé kaple, 50°18'53,6"N, 16°58'21,3"E, 698 m n. m.
7. 73a. Rychlebská vrchovina, 5667d, Nové Vilémovice (distr. Jeseník): zaniklá osada Hraničky, uměle zbudované průtočné tůně 300 m SV od kříže u bývalé kaple, 50°18'58,0"N, 16°58'30,3"E, asi 695 m n. m.
8. 73a. Rychlebská vrchovina, 5667d, Nové Vilémovice (distr. Jeseník): zaniklá osada Hraničky, rybník 400 m VSV od hraničního přechodu, 50°18'41,7"N, 16°58'36,1"E, 658 m n. m.
9. 73a. Rychlebská vrchovina, 5667d, Nové Vilémovice (distr. Jeseník): zaniklá osada Hraničky, mokřadní louka nad rybníkem asi 250–370 m VSV od hraničního přechodu, 50°18'40,8"N, 16°58'35,5"E – 50°18'38,7"N, 16°58'29,8"E, 660–670 m n. m.
10. 73a. Rychlebská vrchovina, 5667d, Nové Vilémovice (distr. Jeseník): zaniklá osada Hraničky, mezofilní louka v jižní části býv. osady poblíž turistického rozcestí a na severně exponovaném svahu směrem k okraji lesa podél státní hranice, 50°18'36,5"N, 16°58'28,6"E – 50°18'26,6"N, 16°58'46,2"E, 670–710 m n. m.

cévnaté rostliny

Acer platanoides: 2; *A. pseudoplatanus*: 2; *Acorus calamus*: 8 (BRNM); *Aegopodium podagraria*: 3; *Agrostis capillaris*: 5; *Alchemilla acutiloba*: 3, 5, 10; *A. glabra*: 3, 5, 10; *A. micans*: 3; *A. monticola*: 3, 5, 10; *A. subcrenata*: 3; *A. xanthochlora*: 3; *Alisma plantago-aquatica*: 8; *Alnus glutinosa*: 8; *Alopecurus aequalis*: 8 (BRNM); *A. pratensis*: 5; *Angelica sylvestris*: 3; *Anthoxanthum odoratum*: 5; *Arabis glabra*: 3; *Arenaria serpyllifolia*: 1a, 2; *Arrhenatherum elatius*: 2, 5; *Athyrium filix-femina*: 3; *Avenella flexuosa*: 4;

Betula pendula: 5;

Calluna vulgaris: 5; *Caltha palustris*: 8, 9; *Campanula patula*: 5; *Cardamine amara*: 2; *C. impatiens*: 3; *C. pratensis*: 9; *Carduus crispus*: 5; *Carex acuta*: 8; *C. canescens*: 7 (BRNM, rev. R. Řepka); *C. hartmanii* (NT/C4a): 9 (BRNM, rev. R. Řepka); *C. hirta*: 7; *C. leporina*: 3, 7; *C. nigra*: 9; *C. otomana* (NT/C4a): 2 (BRNM, rev. R. Řepka); *C. pallescens*: 5, 7; *C. panicea*: 9; *C. rostrata*: 8; *C. sylvatica*: 6; *C. vesicaria*: 9 (BRNM, rev. R. Řepka); *Carlina acaulis*: 5; *Cerastium arvense*: 5; *C. holosteoides* subsp. *vulgare*: 7; *Chaerophyllum aromaticum*: 3; *Cirsium arvense*: 5; *C. oleraceum*: 6; *C. palustre*: 7, 9; *C. rivulare*: 7, 9; *Corylus avellana*: 3; *Crataegus* sp.: 2; *Crepis biennis*: 5; *C. mollis* subsp. *succisifolia* (NT/C3): 9 (BRNM, rev. Z. Kaplan); *C. paludosa*: 6; *Cymbalaria muralis*: 2 (BRNM); *Cynosurus cristatus*: 5; *Cystopteris fragilis*: 2;

Dactylis glomerata: 2, 5; *Dactylorhiza majalis* subsp. *majalis* (NT/C3): 9; *Deschampsia cespitosa*: 6; *Dianthus deltoides*: 5; *Dryopteris filix-mas*: 3;

Eleocharis palustris agg.: 8; *Epilobium montanum*: 3; *Epipactis helleborine*: 4, 5, 10; *Equisetum arvense*: 9; *E. sylvaticum*: 9; *Eriophorum angustifolium*: 9;
Festuca pratensis: 5; *F. rubra*: 9; *Fragaria moschata*: 3 (BRNM); *F. vesca*: 5; *Fraxinus excelsior*: 2;
Galeobdolon montanum: 3; *Galium aparine*: 3; *G. mollugo* agg.: 2; *G. palustre*: 7; *G. saxatile*: 5 (BRNM); *G. uliginosum*: 9; *Geranium phaeum*: 3; *G. pusillum*: 5; *G. robertianum*: 2; *Geum urbanum*: 3; *Glyceria fluitans*: 7 (BRNM, rev. B. Trávníček); *G. notata*: 6 (BRNM, rev. B. Trávníček);
Holcus lanatus: 5, 7; *Hypericum maculatum*: 5;
Impatiens glandulifera: 2; *I. noli-tangere*: 3; *I. parviflora*: 2, 3; *Isolepis setacea* (NT/C3): 7 (BRNM);
Juncus articulatus: 7; *J. effusus*: 6, 7, 9; *J. filiformis*: 9 (BRNM); *J. tenuis*: 5;
Knautia arvensis: 5;
Lathyrus pratensis: 5; *Lemna minor*: 7; *Leontodon hispidus*: 5; *Leucanthemum ircutianum*: 5; *Lilium martagon* (LC/C4a): 2, 3; *Listera ovata* (LC/C4a): 10; *Lotus corniculatus*: 5; *L. pedunculatus*: 7; *Lupinus polyphyllus*: 10; *Luzula luzuloides*: 3; *L. cf. multiflora*: 5; *Lycopus europaeus*: 8; *Lychnis flos-cuculi*: 9; *Lysimachia nemorum*: 3, 4; *L. nummularia*: 1a, 3, 7; *L. vulgaris*: 9; *Lythrum salicaria*: 9;
Malva sylvestris: 1a; *Matricaria discoidea*: 5; *Moehringia trinervia*: 3; *Myosotis nemorosa*: 7; *Myrrhis odorata*: 3, 6;
Papaver argemone (NT/C4a): 1a; *P. rhoeas*: 9 (1 ex.); *Phalaris arundinacea*: 1b; *Phleum pratense*: 2, 5; *Pilosella officinarum*: 5; *Pimpinella saxifraga*: 5; *Plantago lanceolata*: 5, 9; *P. major*: 5; *Platanthera ×graebneri*: 5 (BRNM); *Poa nemoralis*: 3; *P. trivialis*: 6; *Polygala cf. comosa*: 5 (BRNM); *P. vulgaris*: 5 (BRNM); *Polygonatum verticillatum*: 4; *Potamogeton berchtoldii*: 8 (BRNM, det. Z. Kaplan); *P. natans*: 8 (BRNM, rev. Z. Kaplan); *Prunella vulgaris*: 5; *Prunus avium*: 5;
Ranunculus acris: 5; *R. auricomus* agg.: 9; *R. flammula*: 8 (BRNM); *R. peltatus*: 1b (BRNM, rev. Z. Kaplan); *R. repens*: 3, 5; *Reynoutria japonica*: 3; *Rhinanthus minor*: 2, 5; *Rumex acetosa*: 5; *R. acetosella*: 5; *R. cf. obtusifolius*: 3;
Salix caprea: 3; *Sambucus nigra*: 2; *S. racemosa*: 3; *Scirpus sylvaticus*: 6; *Scrophularia nodosa*: 3; *Sedum album*: 2 (cult.); *S. hispanicum*: 1a (BRNM); *S. sexangulare*: 2; *Senecio ovatus*: 3; *Silene nutans*: 4 (BRNM); *Sorbus aucuparia*: 2; *Stachys sylvatica*: 3; *Stellaria alsine*: 6; *S. graminea*: 1a, 5; *Symphytum officinale*: 9; *Syringa vulgaris*: 5 (pozůstatek výsadby);
Telekia speciosa: 3 (cult.); *Thymus pulegioides*: 5; *Tilia cordata*: 3; *T. platyphyllos*: 3 (mohutný a starý, leč nikoliv památný strom); *Tragopogon pratensis*: 5; *Trifolium dubium*: 7; *T. pratense*: 3, 5; *T. repens*: 5; *Trisetum flavescens*: 2, 5; *Typha latifolia*: 7, 9;
Ulmus glabra: 2; *Urtica dioica*: 2;
Vaccinium myrtillus: 4, 5; *Verbascum nigrum*: 1a, 5; *Veronica beccabunga*: 1b, 2, 6, 7; *V. chamaedrys*: 3, 5; *V. officinalis*: 5; *Viburnum opulus*: 3; *Vicia angustifolia*: 10 (BRNM); *V. cracca*: 5; *V. sepium*: 3; *V. tetrasperma*: 5.